

Sprog i Norden

Titel: Kan skoltsamiskan revitaliseras?
Forfatter: Klaas Ruppel
Kilde: Sprog i Norden, 2010, s. 57-64
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

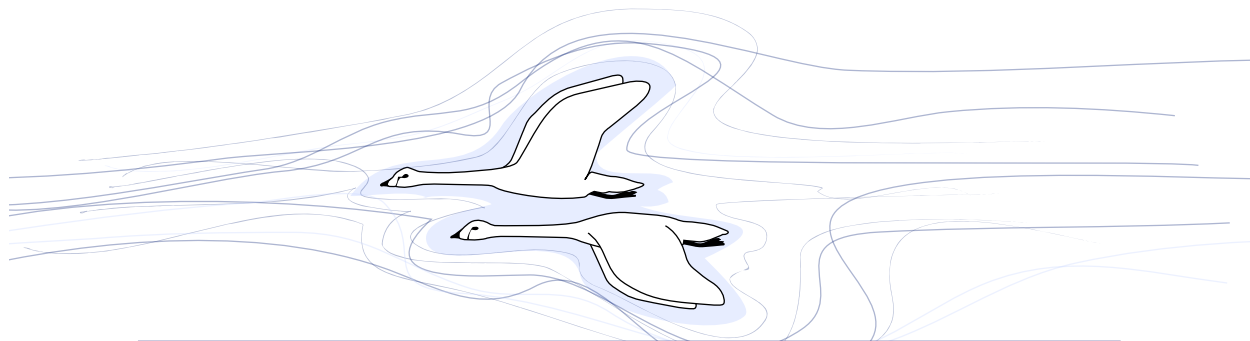
Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Kan skoltsamiskan revitaliseras?

Klaas Ruppel

Man har uppskattat att 90 procent av världens nuvarande ungefär 6 000 språk kommer att försvinna under det pågåendet seklet. Utan ett medvetet revitaliseringsarbete kommer skoltsamiskan att vara ett av de språk som dör ut. Skoltsamiskan är ett östsamiskt språk, och liksom enaresamiskan, som är ett västsamiskt språk, talas det praktiskt taget bara i Finland. Av de samiska språken talas också nordsamiska i Finland.

Under förra seklets sista decennier var det allt färre skoltsamiska barn som lärde sig skoltsamiska av sina föräldrar. Ett språk kan dock bevaras endast genom att det förs vidare till den yngre generationen.

Skoltsamerna och skoltsamiskan

I Finland finns det cirka 7 000 talare av nordsamiska. Enaresamiskan har ungefär 300 talare och skoltsamiskan lika många (Se t.ex. Saami 396ff). Skoltsamiskan är liksom enaresamiskan ett minoritetsspråk inom det samiska språket. Av de samiska språk som talas i Finland ligger nordsamiskan och enaresamiskan relativt nära varandra, även om det ena är ett västsamiskt språk och det andra ett östsamiskt språk. Mellan nordsamiska och enaresamiska talare är den inbördes förståelsen alltså rätt god. Skoltsamiskan, som är ett östsamiskt språk, avviker däremot mer. En orsak till det här är det stora antalet ryska lånord i skoltsamiskan.

Figur 1 visar först fyra ord (nordsamiska *njukča*, *boazo*, *oassi* och *giehta*) där det etymologiska ursprunget är detsamma i de tre samiska språken. Även om skriftformerna för de skoltsamiska orden avviker mer från de nord- och enaresamiska ordens skriftformer än de nord- och enaresamiska orden avviker sinsemellan, så är det gemensamma ursprunget ändå klart märkbart. I figuren ingår också två exempel på samiska ord som har lånats in från andra språk. De nord- och enaresamiska orden för 'folk' är skandinaviska lånord, medan orden för 'bord' är lånord från finskan. I skoltsamiskan är det här orden lånade från ryskan och avviker därmed helt från motsvarande ord i de två andra samiska språken.

Figur 1. Några samiska ord och deras betydelser.

nordsamiska	enaresamiska	skoltsamiska	betydelse
njukča	njuhča	njuhčč	'svan'
boazo	puásui	puä33	'ren'
oassi	úasi	vue'ss	'(an)del'
giehta	kietâ	kiõtt	'hand'
álbmot	aalmug (jmf. sv. allmoge)	narod (jmf. ru. народ)	'folk'
beavdi	bevdi (jmf. fi. pöytä)	stue'll (jmf. ru. стол)	'bord'

Skoltsamerna är alltså en minoritet i minoriteten, och utöver de språkliga skillnaderna finns det också kulturella skillnader som skiljer dem från deras grannar. Skoltsamernas dräkter skiljer sig mycket från de övriga samernas, de sjunger andra sånger och så vidare. Det är dock religionen som är den största skillnaden. Skoltsamerna är nämligen ortodoxa. Skoltsamerna är alltså i många hänseenden en komplex minoritet.

Den skoltsamiska historien uppvisar en del vändpunkter vars följder märks tydligt ännu i dag. Makthavarna har genom tiderna ändrat riksgrensarna, vilket lett till att samernas viktigaste näring, renskötseln, försvårats och det är framför allt skoltsamerna som har lidit av de gränsdragningar som gällt deras territorium. Skoltsamerna bodde på den ryska sidan om gränsen fram till 1920 när deras bosättningsområde (Petsamo) tillföll Finland, men redan efter andra världskriget blev Finland tvunget att avstå Petsamo till Ryssland igen. Skoltsamerna evakuerades då till den finska sidan och utplacerades år 1949 i sin nuvarande hemtrakt.

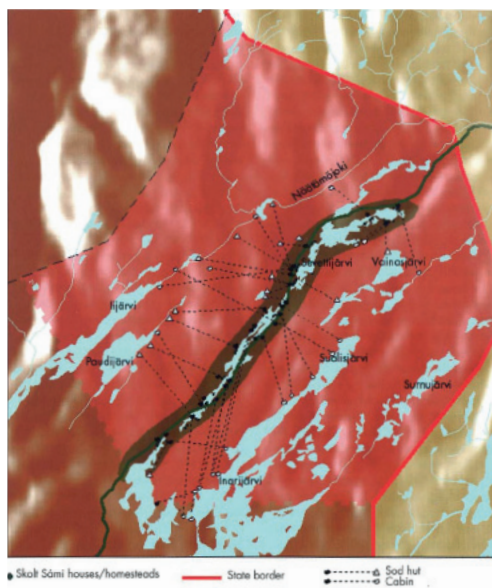
Förflyttningarna skedde så att säga i kors – från norr till den stora sjön Enare träskis sydöstra sida och från söder till sjöns norra sida (se figur 2). Orsaken till att skoltsamerna utplacerades på det här sättet var att de nya bosättningsområdena till sin terräng skulle motsvara de gamla boplatserna på bästa möjliga sätt. [Karta och närmare information (på engelska): www.siida.fi/saamjiellem/english/kolttaalue.html]

De nya bosättningsområdena planerades enligt skoltsamernas önskan så att de i så hög grad som möjligt skulle kunna fortsätta att leva på samma sätt som tidigare. Området blev glest bebyggt, och eftersom skoltsamerna var halvnomader, som varje år vid samma tidpunkt flyttade på jakt efter de bästa fiske- och jaktområdena, byggdes det för varje familj fasta boplatser invid huvudvägen

Figur 2. Förflyttningen av skolksamerna

som skulle motsvara de tidigare vinterplatserna. Dessutom hade varje familj sina egna fiskeplatser som motsvarade de tidigare sommarställena. Numera är skolksamerna dock fast bosatta, och fiskestugorna används närmast som vanliga sommarstugor.

Figur 3. Karta: Pennanen J & Näkkäljärvi K (ed.) 2002: Siiddastallan. From *Lapp Communities to Modern Sámi Life. – Publication of the Inari Sámi Museum Number 5. Sid. 136.*

Efter kriget blev det svårare för skoltsamerna att försörja sig genom traditionella näringar. Fisket och jakten gav inte längre tillräckliga inkomster och också renskötseln gick bakåt. I takt med att ungdomarna utbildade sig började de också intressera sig för annat än de traditionella näringarna.

I dag är de största problemen, då det gäller bevarandet av den skoltsamiska kulturen och det skoltsamiska språket, dels den glesa och avlägsna bosättningen, dels den omfattande arbetslösheten som tvingar människorna att flytta bort för att hitta arbete.

Språkbon

De avlägsna boplatserna Nellim och Sevettijärvi håller i dag på att tyna bort helt. I skolan i Sevettijärvi minskar antalet elever hela tiden. De unga lämnar glesbygden och söker sig till större centra för att utbilda sig och hitta arbete. I Sevettijärvi finns inget ålderdomshem, utan de personer som behöver åldringsvård skiljs därför från sin familj och flyttas till Ivalo (cirka 160 kilometer söderut). Från Ivalo ordnas inte längre några resor till den gamla hemtrakten, inte ens vid större helger. De gamla skoltsamerna skiljs på det här sättet inte bara från sina familjer, utan också från sin egen kultur och framför allt från sin egen församling. De har till exempel ingen möjlighet att delta i de kyrkliga ceremonierna i samband med de stora kyrkohelgerna.

I Kevajärvi, som ligger nära kommunens centrum Ivalo, har man nu efter ett uppehåll på många år fått till stånd ett så kallat *språkbo*. Ett språkbo – på finska *kielipesä* och på engelska *language nest* – är ett daghem där personalen talar skoltsamiska med barnen.

Språkboiden härstammar från Nya Zeeland, där maorierna inledde språkboverksamheten – på maori *kōhanga reo* – i syfte att överföra sitt språk till kommande generationer och motverka engelskans erövring av allt fler livsområden. Ett språkbo stöder barnens eget, svagare språk, som de hör talas bara lite eller kanske inte alls hemma.

Språklig generationsklyfta och kulturell brytningstid

Under de årtionden som följde efter kriget kunde samerna inte fästa någon större uppmärksamhet vid språket, eftersom det krävdes stora ansträngningar enbart för att de skulle överleva ekonomiskt. I viss mån kände samerna också skam över sin identitet. Statens och kommunernas sätt att förhålla sig till samerna samt till deras kultur och modersmål kanske till och med förstärkte skammen. Allt detta ledde till att samiska föräldrar inte längre talade sitt modersmål

med barnen. Numera har de skoltsamiska barnen inte längre ens några mor- eller farföräldrar som kan tala skoltsamiska med dem. Det har alltså uppstått ett glapp på två generationer i språkkunskaperna.

Kulturellt har skoltsamerna band främst österut, till andra samer, och till Ryssland och den ortodoxa kyrkan. Tidigare var det inte självklart att alla skoltsamer kunde finska. Evakueringen till det efterkrigstida Finland ändrade också på detta faktum, eftersom skoltsamerna blev tvungna att lära sig finska. De måste framför allt se till att deras barn lärde sig finska så att de skulle klara sig bra i livet.

I dag talas skoltsamiska alltså av ungefär 300 personer. En klar majoritet av dessa är över 50 år. För att hålla språket vid liv krävs därför snabba åtgärder. Språket borde överföras från den äldre generationen till barnen, men det skulle i så fall kräva att småbarnsföräldrarna stannade kvar och arbetade i de skoltsamiska samhällena så att deras barn skulle lära sig det språk som föräldrarna själva inte längre kan. Det här är en mycket svår uppgift som är beroende av många olika faktorer för att lyckas.

Skriftspråket

Det finns ett skoltsamiskt skriftspråk, och det har publicerats en del litteratur och läromedel på skoltsamiska, men böckerna är ändå få. Kommunens officiella meddelanden ges också på skoltsamiska, men meddelandena är ofta mycket svårlästa. En orsak är att det skoltsamiska skriftspråket innehåller ett stort antal specialtecken, av vilka en del först nyligen standardiserades för datorbruk. Det här har medfört att det framför allt tidigare förekom många felaktiga tecken i skoltsamiska texter. Den skoltsamiska ortografin är också i övrigt komplicerad, och därför är det väldigt få skoltsamer som behärskar den. Tröskeln att uttrycka sig i skrift är med andra ord hög. Det nuvarande skrivsättet är cirka trettio år gammalt, vilket innebär att endast de yngsta skoltsamerna har lärt sig det i skolan. Skriftspråket används främst i meddelanden från myndigheter samt i skol- och barnböcker. Man kan därför fråga sig om skriftspråket borde förenklas. Eller skulle en förändring bara skapa ännu mer förvirring? (se Tiina Sanila-Aikio, 2009).

Språkens ekologi

Enligt en uppskattning kommer 90 procent av de nuvarande språken att dö ut inom det här århundradet (Krauss 1992: 7). Inom språkvetenskapen har man de senaste åren intresserat sig allt mer för språkdöd och vilka konsekvenser språkdöd har för mänskligheten (jfr den nya vetenskapsgrenen *Linguistic Ecology*,

t.ex. Mühlhäusler 1996). Språkvetarna använder sig av analogier som är hämtade ur biologin, där varje art som försvinner är en förlust som leder till den biologiska diversiteten minskar. Då en art dör ut försvinner dess arvs massa och det sker förändringar i ekosystemet. Det går inte att förutse vilka förändringar detta får, eftersom en förändring kan ge upphov till en annan förändring, och man kan inte förutspå vilken omfattning en sådan kedjereaktion kan få. Då ett språk dör ut försvinner en kultur, nedärvd kunskap om den omgivande naturen och kunskap om vad det innebär att vara människa (jfr Krauss 1992: 8). De personer som behärskar det utdöende språket tappar kontakten med sina egna rötter och mänskligheten blir fattigare. Varje språk är värt att bevara, helt enkelt redan av den anledningen att det existerar.

Men vems uppgift är det att bevara ett språk? Och hur bevarar man språk? För skoltsamiskans del kunde man tänka sig att det viktigaste vore att dokumentera språket. Om språket försvinner finns det då ändå kvar dokumentation, böcker och inspelningar som kommande generationer kan ta del av. Man kan säga att språket på det här sättet överförs till ett museum. Den här typen av museer finns redan i form av till exempel genbanker och fröbanker.

Men man kan de facto inte bevara språk med hjälp av sådana här åtgärder. Ett språk bevaras bara genom intensiv användning, eftersom språket förändras och lever hela tiden. Frågan borde alltså hellre lyda: vem är det som håller språket levande? Det kan ingen annan än språkgemenskapen själv göra.

Talarna av det omgivande majoritetsspråket kan förhålla sig på olika sätt till minoritetsspråket, till exempel fientligt, nonchalant eller uppmuntrande. Förhållningssättet i Norden har under den senaste tiden förändrats så att det blivit alltmer positivt.

Skoltsamiskan på Forskningscentralen för de inhemska språken

På Forskningscentralen för de inhemska språken finns en heltidsanställd forskare i nordsamiska och en halvtidsanställd forskare i enaresamiska. Däremot har Forskningscentralen ingen forskare i skoltsamiska. Brist på resurser är inte den enda orsaken, utan den huvudsakliga orsaken är helt enkelt bristen på forskare med skoltsamiska som modersmål.

Forskningscentralen har därför beslutat att starta ett projekt som har som mål att dokumentera och revitalisera skoltsamiskan. I praktiken betyder det här att man spelar in äldre personers tal, transkriberar detta till modern ortografi och publicerar det i lämpliga bitar. Det speciella med det här projektet är att det är skoltsamerna själva som utför arbetet. Det innebär alltså att

- unga skoltsamer intervjuar äldre skoltsamer
- tekniken sköts av en skoltsame
- inga utomstående utan endast skoltsamer är närvarande i intervjusituationerna
- transkriberingen sköts av en skoltsame i Sevettjärvi.

Det viktigaste målet med projektet är alltså egentligen inte att åstadkomma ett visst antal timmar med inspelningar eller ett visst antal sidor transkriberingar, utan det egentliga målet är att aktivera språkgemenskapen att själv arbeta för det egna språkets bästa och förhoppningsvis själv komma på fler sätt att revitalisera språket. Hittills har projektet framskridit enligt den planerade tidtabellen trots att ingen publikation inom projektet ännu har getts ut. Projektet startade 2008 och kommer att avslutas 2011. Projektet ska förhoppningsvis leda till att Forskningscentralen kan anställa en ordinarie forskare och därigenom få ökade möjligheter att stödja skoltsamiskans revitalisering. Det är självklart att icke-skoltsamiska forskare i södra Finland endast kan stödja skoltsamernas strävanden. Bevarandet och revitaliseringen av skoltsamiskan är beroende av många icke-språkliga aspekter som Forskningscentralen eller någon forskare inte direkt kan påverka. Man kan kanske därför drista sig till att konstatera att det inte är en språkexpert som behövs i arbetet med bevarandet och revitaliseringen av skoltsamiskan, utan att det räcker med att man hittar en person från vilken bransch som helst som är tillräckligt driftig och inspirerande, och som kan hjälpa skoltsamerna att hitta lösningar för hur de ska klara sig på sitt eget område i Enare.

Kan skoltsamiskan revitaliseras? Det finns tyvärr ingen grund för någon större optimism. Forskningscentralen för de inhemska språken stöder dock revitaliseringen av skoltsamiskan genom det dokumentationsprojekt som beskrivits tidigare i texten. Den enaresamiska språkgemenskapen, som också omfattar ungefär 300 talare, har visserligen nått väldigt uppmuntrande resultat. Med hjälp av språkbon och andra åtgärder har antalet enaresamiska talare faktiskt ökat. Förhoppningsvis kan skoltsamerna dra nytta av sina enaresamiska grannars erfarenheter och stoppa minskningen av antalet personer som behärskar skoltsamiska.

Litteratur

- Krauss, M., 1992: The world's languages in crisis. – *Language* 68: 4–10. Baltimore. Linguistic Society of America.
- Mühlhäusler, P., 1996: *Linguistic Ecology: Language Change and Linguistic Imperialism in the Pacific Region*. London. Routledge.

Pennanen J & Näkkäläjärvi K (ed.), 2002: *Siiddastallan. From Lapp Communities to Modern Sámi Life*. – Publication of the Inari Sámi Museum Number 5.

Saami = The Saami. A Cultural Encyclopaedia. Edited by Ulla-Maija Kulonen, Irja Seurujärvi-Kari, Risto Pulkkinen. – *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 925*. Vammala 2005.

Sanila-Aikio, T., 2009: *Jeä 1 ouddôd! – Omin sanoin*. Toim. Klaas Ruppel. S. 127–129. Nätversion: scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/Omin_sanoin.pdf

Material på nätet:

Information om skolsamerna:

www.siida.fi/saamjiellem/english/tieto_etusivu.html

sv.wikipedia.org/wiki/Skolter

Samisk språkvård: www.kotus.fi/index.phtml?l=sv&s=96

Ethnologue, Languages of the World: www.ethnologue.com

Summary

It has been estimated that 90 percent of the 6000 languages currently used in the world will become extinct before the end of this century. Without conscious revitalization work, the Skolt Sámi language will be one of the languages to die. Skolt Sámi belongs to the group of Eastern Sámi languages, and like the Inari Sámi, which belongs to the Western Sámi languages, it is practically spoken only in Finland. A third Sámi language which is spoken in Finland is Northern Sámi.

During the last decades of the 20th century fewer and fewer Skolt Sámi children have learned the language from their parents. Thus, a language cannot be preserved any other way than by passing it on to the younger generations.

Revitalization can only be accomplished if there is a will to do so and an activity within the language community itself. If so, the authorities and the language experts can support the intentions of the language community. Language nests are one form of support. The documentation project mentioned in this article is another form.